

Justitia
(rechtvaardigheid)

Rechtvaardigheid

vanuit een oudtestamentisch perspectief

CARLY L. CROUCH

In het nieuws wordt veel gesproken over ‘rechtvaardigheid’: rechtvaardigheid voor de slachtoffers van racisme, kolonialisme, discriminatie op basis van seksualiteit of seksuele oriëntatie, en ga zo maar door. Uit deze discussies blijkt vaak dat rechtvaardigheid een frustrerend abstract concept kan zijn. Hoewel iedereen het er in principe mee eens is dat rechtvaardigheid nastreven een goede zaak is, kan wat dit in de praktijk betekent een bron van hevige onenigheid zijn. Impliceert het bijvoorbeeld herstelbetalingen als compensatie voor de economische nadelen die door generaties van koloniale en racistische beleidsmaatregelen zijn ontstaan? Moet het betekenen dat er uitdrukkelijk rekening wordt gehouden met de speciale moeilijkheden waarmee mensen die niet voldoen aan de heteroseksuele, cisgender verwachtingen van de samenleving worden geconfronteerd als ze solliciteren voor een baan of zich aanmelden bij een universiteit?

De praktische problemen van het creëren van een rechtvaardige samenleving worden ook erkend door het Oude Testament, dat veel aandacht besteedt aan het onderwerp ‘rechtvaardigheid’. Het Hebreeuwse woord voor rechtvaardigheid, *mishpat*, verschijnt honderden keren en komt in bijna elk Bijbelboek voor, vaak in combinatie met

‘gerechtigheid’, *tsedeqah*. Een grondig onderzoek naar rechtvaardigheid in het Oude Testament zou dan ook een hele lange lijst met teksten opleveren, dus hier behandelen we slechts een paar belangrijke thema’s en ideeën.

Het is belangrijk om vanaf het begin te erkennen dat de betekenis van rechtvaardigheid in een bepaalde cultuur zeer gecontextualiseerd is, omdat de visie van een bepaalde samenleving op rechtvaardigheid samenhangt met andere ideeën over de juiste ordening van de samenleving. Veel mensen kunnen de vermaning van Amos aan het volk van Israël citeren – “Laat liever het recht stromen als water, en de gerechtigheid als een altijd voortvloeiende beek” (Amos 5:24) – maar de betekenis die ze eraan geven wordt gekleurd door de acties en symbolen die ze in hun eigen hoofd met rechtvaardigheid associëren. Wanneer moderne lezers uit Europa en Noord-Amerika het bijvoorbeeld over rechtvaardigheid hebben, denken ze mogelijk aan het beeld van een geblinddoekte vrouw, gekleed in een klassiek gewaad en gewapend met in haar ene hand een zwaard en in haar andere hand een weegschaal. Op deze manier verbeeld is rechtvaardigheid een onpartijdige, rationele en bekwame arm van de staat. Voor de mensen van het volk van het oude Israël en Juda, inclusief de auteurs van de teksten die nu deel uitmaken van het Oude Testament, zou dit Grieks-Romeinse beeld nogal onbekend zijn geweest, hoewel aspecten van wat zij vertegenwoordigt – bijvoorbeeld de waarde van het voor de wet gelijk behandelen van alle leden van de samenleving – mogelijk met hen geresoneerd zouden hebben.

In wat volgt zullen we een aantal van de belangrijkste ideeën in kaart brengen die in het Oude Testament met rechtvaardigheid worden geassocieerd, met bijzondere aandacht voor de wettelijke tradities van de Pentateuch en voor de profetische literatuur. Eerst zullen we echter kijken naar rechtvaardigheid als een goddelijke eigenschap, want dit ligt ten grondslag aan al het oudtestamentische gedachtegoed over dit onderwerp.

Godelijke rechtvaardigheid

Fundamenteel voor het oudtestamentische begrip van rechtvaardigheid is dat rechtvaardigheid voortkomt uit en essentieel is voor God (Krašovec 2022). De godheid van Israël is uiterst rechtvaardig en is de bron en de hoeder van rechtvaardigheid op aarde. De Psalmen, waarvan er veel hun oorsprong vinden in de eredienst van de tempel in Jeruzalem, staan vol met verklaringen over God als een rechtvaardige en gerechtige godheid: “uw gerechtigheid is als de machtige bergen, uw rechtvaardigheid als de wijde oceaan” (Ps. 36:7); “uw troon rust op recht en gerechtigheid” (Ps. 89:15; 97:2).

Gods toewijding aan rechtvaardigheid is bovendien een concrete toewijding aan actie die rechtvaardigheid nastreeft; en dus doet God “wat rechtvaardig is, hij verschaft recht aan de verdrukten “ (Ps. 103:6, zie ook Ps. 140:13). De psalmen benadrukken herhaaldelijk dat God handelt ten behoeve van degenen die op zoek zijn naar rechtvaardigheid, en tegen degenen die erop uit zijn om het recht te verdraaien (Ps. 9:17; 37:28; 97:8; 99:4, enz.). Ze verzoeken God ook om hulp bij het vestigen van rechtvaardigheid op aarde. “Verhef u”, roept de psalmist; “ontwaak, mijn God en mijn Heer, verdedig mij, vecht voor mijn zaak” (Ps. 35:23). Vaak worden deze oproepen geformuleerd als verzoek om verlichting van de vervolging door de vijanden van de psalmist – in wezen wordt God gevraagd om in te grijpen bij een onrechtvaardige situatie waarin de psalmist lijdt, niet door zijn eigen zonde maar door de kwade bedoeelingen van anderen (Ps. 7:2-12). Trito-Jesaja vestigt de aandacht ook op de manier waarop Gods rechtvaardigheid centraal staat in zijn interventies in het aardse rijk, en beschrijft God als ontevreden (letterlijk, “het was slecht in zijn ogen”, Jes. 59:15) met het gebrek aan rechtvaardigheid op aarde en beschrijft dat God “het harnas van de gerechtigheid” aandeed

ter voorbereiding van een goddelijk oordeel (Jes. 59:17).¹ Het idee dat God de rechtvaardige rechter van de hele aarde is, komt ook naar voren in de narratieve tradities van de Bijbel (van Wolde 2012).

Op maatschappelijke en nationale schaal werd daarom verwacht dat Gods toewijding aan rechtvaardigheid het verloop van de menselijke geschiedenis zou vormen. Dit komt vooral duidelijk naar voren in teksten over de nederlaag van Jeruzalem door toedoen van het Babylonische rijk. De verwoesting van de stad, de uitzetting van veel van haar inwoners, en het lijden van de overlevenden riep ernstige vragen over Gods rechtvaardigheid op: was al dit leiden echt gerechtvaardigd? Het profetische boek Ezechiël met zijn meedogenloze negativiteit beweert dat dit inderdaad zo was: degenen die niet zondigen, worden niet door God gestraft (Ezech. 18; Joyce 1989). 1 en 2 Koningen, hoewel wat minder extreem in retoriek, komen ook tot de conclusie dat de koninkrijken in handen van buitenlandse indringers vielen omdat de zondigheid van het volk onverenigbaar was met Gods toewijding aan rechtvaardigheid, en dat oordeel daarom noodzakelijk was (2 Kon. 17).

Gods oordeel over zijn volk leidde echter tot een nieuw probleem voor zijn reputatie als een rechtvaardige godheid: nu beweren buitenlandse naties dat Jeruzalem verlaten en troosteloos was achtergelaten door zijn God (Jes. 62:4). Vele decennia na de ondergang van de stad vroeg het volk zich zelfs af of de God van Israël eigenlijk wel een rechtvaardige God was: hoe kon de huidige generatie deze aanhoudende straf verdienen, als ze niet eens leefden in de tijd van het begin van de straf? Triton-Jesaja is een tekst die probeert Gods karakter te verdedigen tegen zulke aanklachten van goddelijke nalatigheid, of goddelijke onverschilligheid voor rechtvaardigheid. De tekst bevestigt dat God toegewijd blijft aan rechtvaardigheid en legt de huidige situatie uit als resultaat

---

1 Dit essay gebruikt het enkelvoudige mannelijke voornaamwoord voor God, volgens de grammaticale gendering van de godheid van Israël in het Oude Testament. Dit moet worden opgevat als conventioneel gebruik, en niet als prescriptief gebruik: hoewel veel van het Oude Testament JHWH karakteriseert met traditioneel mannelijke termen, bevat het ook passages die traditioneel vrouwelijke eigenschappen oproepen om de godheid van Israël te beschrijven. Deze erkennen – en herinneren de lezers van het Oude Testament eraan – dat God buiten de grenzen van menselijk geslacht en gender bestaat.

van de eigen onrechtvaardigheid van het volk (Jes. 61:2-3; Crouch & Hays 2022).

De overtuiging dat God een rechtvaardige god is – en dat God er dus belang bij heeft dat er recht wordt gedaan in Gods schepping – ligt ook ten grondslag aan de theologische verkenningen en argumentaties in het boek Job. De titulaire protagonist veronderstelt dat God een rechtvaardige god is en dat de wereld daarom ook rechtvaardig zou moeten zijn. Het feit dat deze rechtvaardigheid niet meteen zichtbaar is, is opnieuw een bron van grote zorg – tot het punt waarop Job vastbesloten is zijn zaak zelf voor God te brengen (Job 13). Het boek Prediker worstelt met hetzelfde probleem, kort samengevat: de goddelozen worden niet altijd gestraft, en de rechtvaardigen niet altijd beloond – tenminste, niet in dit leven (Pred. 3:16-4:3). Hoe is het mogelijk om Gods toewijding aan rechtvaardigheid te blijven bevestigen, gezien het dagelijkse bewijs van het tegenovergestelde? Beide boeken lijken te suggereren dat goddelijke rechtvaardigheid uiteindelijk het menselijk begrip te boven gaat: hoewel de grote lijnen van zowel goddelijke als menselijke rechtvaardigheid vanuit een menselijk perspectief herkenbaar zijn, is er veel dat mensen vanuit hun beperkte oogpunt niet kunnen zien (Dell 2010; Seow 2021).

Cruciaal is dat de prominente plaats voor rechtvaardigheid in Gods karakter implicaties heeft voor degenen die een relatie met hem willen hebben: Gods toewijding aan rechtvaardigheid vereist dat de mensen van Gods volk toegewijd zijn aan rechtvaardigheid in hun eigen levens. Menselijke rechtvaardigheid wordt aldus opgevat als voortkomend uit, en strevend naar imitatie van, Gods rechtvaardigheid – een moreel principe bekend als ‘imitatie van God’ (Lat. *imitatio Dei*). Hoewel het Oude Testament niet zo expliciet is over zijn afhankelijkheid van dit principe als de schrijvers van het Nieuwe Testament zijn over hun interesse in Christelijk moreel gedrag als een uiting van *imitatio Christi*, zijn er verschillende voorbeelden van dit principe in het Oude Testament (Barton 2003: 50-53). De deuteronomistische bevelen aan de Israëlieten om bijvoorbeeld rechtvaardigheid te zoeken in het belang van de wees, weduwe en vreemdeling zijn gebaseerd op Gods eigen bekommernis voor zulke personen:

“Want de HEER, uw God, is de hoogste God en Heer. Hij is de grote, de machtige, de ontzagwekkende God. Hij handelt zonder aanzien des persoons en is onomkoopbaar; hij verschaft weduwen en wezen recht, neemt vreemdelingen in bescherming en voorziet hen van voedsel en kleding” (Deut. 10:17-18).

Wanneer Bijbelteksten hun lezers aansporen om rechtvaardigheid na te streven in het belang van de gemarginaliseerden en kwetsbaren doen ze dat in het verlengde van hun overtuiging dat dit is wat God zelf ook doet.

Wettelijke tradities

De wettelijke tradities in de Pentateuch bepalen gezamenlijk Israëls relatie met JHWH en de relaties van de Israëlieten onderling. Deze tradities, die zich bevinden in Exodus, Leviticus en Deuteronomium, houden zich hoofdzakelijk bezig met het creëren en onderhouden van een rechtvaardige samenleving: hoe ziet imitatie van goddelijke rechtvaardigheid eruit, niet slechts als een principe, maar in de praktijk?

Eén opvallend aspect van deze tradities is dat de specifieke wetten in deze wetteksten aangeduid kunnen worden als ‘rechtvaardigheden’ (*mishpatim*). In het Engels en in het Nederlands klinkt dit woord vreemd, en daarom gebruiken vertalers in plaats daarvan woorden zoals ‘ordinances’ of ‘regels’, wat erop wijst dat dit een verzameling van wetten is die ontworpen is om verschillende aspecten van Israëlitische sociale relaties te bepalen. In het Hebreeuws maakt de terminologie echter duidelijk dat het onderliggende principe van al deze wetten – en dus de morele en theologische rode draad van een leven dat wordt geleefd in overeenstemming met de goddelijke wil – erg letterlijk ‘rechtvaardigheid’ is. Specifieke wetten over bepaalde gevallen worden simpelweg gegeven als voorbeelden van hoe dit basisprincipe er in de praktijk uit kan zien.

Een ander opvallend kenmerk van de Bijbelse wetteksten is dat er meerdere behouden zijn in de canon, en dat deze teksten soms verschillende wetten geven voor vergelijkbare situaties. De vrijlatingswetten zijn een van de bekendste voorbeelden (Ex. 21:2-6; Deut. 15:12-18;

Lev. 25:39-46). Hoewel de Pentateuch en zijn vroege uitleggers ervan uitgaan dat de verschillende wetteksten met elkaar in overeenstemming zijn, laat het behoud ervan impliciet toe dat de vorm die rechtvaardigheid aanneemt afhankelijk kan zijn van de bijzonderheden van de context. Rechtvaardigheid in een autonoom koninkrijk (Deuteronomium) ziet er anders uit dan rechtvaardigheid die wordt toegepast in een gemeenschap die voornamelijk door de oudsten wordt geleid (Exodus), of een gemeenschap die door priesters wordt geleid (Leviticus). Hoewel er een aantal absolute uitspraken zijn in de wettelijke tradities van het Oude Testament – de bekendste daarvan zijn de Tien Geboden (Ex. 20:1-17; Deut. 5:1-21) – en hoewel er veel overlap is tussen de wetteksten, is er ook een erkenning dat rechtvaardigheid er anders uit kan zien in verschillende situaties.

Eén consistente eigenschap van deze wetteksten is hun toewijding aan het eerlijk behandelen van allerlei soorten mensen. Dit wordt vaak geuit door te wijzen op kwetsbare leden van de gemeenschap, zoals de vreemdeling, de wees of de weduwe. Zodoende worden in Deuteronomium de rechters die zijn aangesteld over de gemeenschap geïnstrueerd om het volgende te doen: “Hoor beide partijen en doe rechtvaardig uitspraak, zowel tussen twee volksgenoten als wanneer er een vreemdeling bij betrokken is. Oordeel zonder aanzien des persoons, hoor de arme evengoed als de rijke. Laat u door niemand bang maken, want u spreekt recht namens God” (Deut. 1:16-17; zie ook Deut. 16:18-19; Lev. 19:15).

Hoewel een rechter zich gedwongen kan voelen om de rijke of invloedrijke persoon te bevoordelen, mag hij daar niet aan toegeven: zelfs de ‘arme’ – iemand met weinig sociale macht, zoals de vreemdeling – verdient rechtvaardigheid. De rechtvaardigheid die de menselijke rechter uitmeet is die van God, en God kan niet worden beïnvloed door omkoping of dreigementen. De ernst waarmee dit principe wordt aangehouden wordt opnieuw duidelijk in de laatste waarschuwing van Deuteronomium over dit onderwerp, die wordt genoemd bij vervloekingen die betrekking hebben op ernstige overtredingen zoals afgoderij en moord: “Vervloekt is eenieder die de rechten van vreemdelingen, weduwen en wezen schendt” (Deut. 27:19).

In een geval dat de nadruk legt op het belang van het volledig toegankelijk stellen van rechtvaardigheid voor kwetsbare leden van de samenleving evenals op het belang van de context voor de uitvoering van rechtvaardigheid, verwoordt Deut. 24:17 het algemene principe van gelijke toegankelijkheid – “U moet de rechten van vreemdelingen en wezen eerbiedigen” – in één adem met een geval waarin een rechtvaardige reactie op een situatie een ongebruikelijke reactie vereist: “van weduwen mag u het overkleed niet in pand nemen”. In een patriarchale samenleving had een weduwe vaak weinig economische middelen; dit overkleed zou zomaar het enige overkleed in haar bezit kunnen zijn. Het als onderpand in beslag nemen zou het ontnemen van haar enige overkleed kunnen betekenen. Hoewel de gebruikelijke praktijk een lener toestaat iemands gewaad in te nemen, zou dat in dit geval daarom niet rechtvaardig zijn. Hetzelfde idee wordt bevestigd in Exodus als: “Bij een rechtszaak moet je de rechten van de armen eerbiedigen” (Ex. 23:6). Het feit dat Exodus deze instructie expliciet benoemt, is een herinnering dat rechtvaardigheid geen kwestie van *one-size-fits-all* is.

In deze en vergelijkbare wetten wordt er bijzondere aandacht gevestigd op degenen voor wie rechtvaardigheid eenvoudig over het hoofd gezien kan worden: de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling (Barrera 2021). Dit zijn de mensen die, omdat ze niet veel macht hebben in de samenleving, makkelijk genegeerd of slecht behandeld kunnen worden. Het Oude Testament benadrukt dat een rechtvaardige samenleving rechtvaardigheid niet kan verdelen in verhouding tot de (waargenomen) belangrijkheid van haar verschillende leden. Zoals we ook weten uit onze eigen tijd ontstaan er ernstige sociale problemen wanneer mensen er niet in slagen goede principes van rechtvaardigheid voor iedereen vast te stellen. Als het aantal keren dat het Oude Testament een kwestie aan de orde stelt immers een indicatie is van zowel het belang als de moeilijkheid van het vaststellen van rechtvaardigheidsprincipes, dan was – en is – onderdrukking van de kwetsbaren een van de meest aanhoudende uitdagingen van de samenleving. Als rechtvaardigheid moet zegevieren, moeten de zwakste leden van de samenleving verdedigd worden door degenen die daar de macht voor hebben

(vergelijk Jes. 1:17). Er is “één rechtvaardigheid” voor allen (Lev. 24:22; Num. 9:14; 15:15-16).

Als gevolg verwacht het Oude Testament ook dat alle leden van de gemeenschap zelf toegewijd zijn aan rechtvaardigheid: zowel de degene die in het land is geboren als de nieuwkomer uit het buitenland worden aangespoord om Gods rechtvaardigheden in ere te houden (Lev. 18:26). Met andere woorden, er zijn geen ‘vrijstellingen’ van de verwachting om recht te doen: als iemand deel uitmaakt van de gemeenschap wordt diegene geacht zich toe te wijden aan het tot stand brengen van een rechtvaardige samenleving.

In de introductie merkten we op dat oude en moderne ideeën over rechtvaardigheid niet altijd perfect overeenkomen. Om preciezer te zijn zouden we kunnen zeggen dat de manieren waarop rechtvaardigheid idealiter wordt bereikt soms verschillend worden benaderd, als gevolg van verschillende praktische restricties en verschillende opvattingen over de ernst van bepaalde overtredingen. Dit is vaak het duidelijkst in de wettelijke tradities, waar de specificiteit van bepaalde wetten moderne lezers laat inzien dat hun eigen veronderstellingen anders zijn dan die van de Bijbelse auteurs.

Een bruikbaar voorbeeld is het belang dat wordt gehecht aan valse beschuldigingen. In een geval waarbij expliciet een beroep wordt gedaan op het principe van het vergeldingsrecht (*lex talionis*) specificeert Deut. 19:19-21 de straf voor het vals beschuldigen van iemand van een misdaad: “dan moet u hem de straf opleggen die hij de ander had toebedacht [...] een leven voor een leven, een oog voor een oog, een tand voor een tand, een hand voor een hand, een voet voor een voet”. Hier verdient een valse beschuldiging de straf die zou worden gegeven als men de beschuldiging had geloofd. In het extreemste geval, als de beschuldiging zou hebben geleid tot de dood – bijvoorbeeld een beschuldiging van opzettelijke moord – dan moet de beschuldiger gedood worden. De ernst van de straffen die worden opgelegd bij valse beschuldigingen in deze en andere Bijbelteksten leidt vaak tot ongemak bij moderne lezers, voor wie het juridische en sociale belang van het gesproken woord is teruggedrongen ten gunste van het geschreven woord en forensisch

bewijs. In de oudheid betekende de afwezigheid van dit soort bewijs echter dat de betrouwbaarheid van mondelinge getuigenissen essentieel was: voor een leugenaar was de macht van leven en dood met zijn woord gegeven. In dit opzicht is het niet zo verrassend dat de leugenachtige getuige vaak wordt gepresenteerd als de paradigmatische verdraaiër van de rechtvaardigheid. Hij staat centraal in de wetten van Deuteronomium en Leviticus, is het onderwerp van de oproep van de psalmisten om rechtvaardigheid en van Jeremia's beschuldiging tegen valse profeten, en wordt fel veroordeeld in Spreuken (Crouch & Van de Wiele 2021, 810-811).

Dat gezegd hebbende, de ernst van de bedreiging die de leugenaar vormt voor de maatschappelijke structuur en voor het vermogen van de samenleving om rechtvaardigheid na te streven voor al haar onderdelen, is wellicht duidelijker in de eenentwintigste eeuw dan in andere recente tijden. Beschuldigingen van 'nepnieuws', ontkenning van de feiten van klimaatverandering en andere opzettelijke leugens die in de publieke sfeer worden verkondigd vormen een serieuze belemmering voor ons vermogen om rechtvaardigheid na te streven voor iedereen.

Profetische literatuur

De rechtvaardigheid van God, en in het bijzonder de verplichtingen die Gods rechtvaardigheid op degenen met wie God een relatie heeft legt, is een belangrijk thema van profetische teksten (West 2016). Het is met name karakteristiek voor de achtste-eeuwse profeten Jesaja, Micha en Amos, hoewel het ook terugkomt in teksten die de rampzalige verwoesting van het koninkrijk van Juda in de zesde eeuw proberen te verklaren, zoals Ezechiël, Jeremia en de latere delen van het boek Jesaja.

De implicaties van Gods rechtvaardigheid en gerechtigheid voor menselijk gedrag zijn prominent in het werk van Jesaja ben Amoz en in het werk van de anonieme schrijvers en redacteurs die de tradities die met hem worden geassocieerd ontvingen en ontwikkelden (Crouch & Hays 2022). In het lied van de wijngaard vergelijkt God bijvoorbeeld het gedrag van het volk met een gecultiveerde wijngaard die weigert goede druiven voort te brengen: ondanks Gods aandacht en zorg jaagt het

volk geweld en onrecht na in plaats van rechtvaardigheid (Jes. 5:7). Een belangrijk orakel over het politieke, religieuze en morele falen van het volk identificeert rechtvaardigheid en gerechtigheid – en het falen van het volk om dat na te streven – als de belangrijkste factor in Gods plan voor het oordeel van Sion: ‘Ik zal het recht als meetlint hanteren en de gerechtigheid als schietlood’ (Jes. 28:17).

Profetische interesse in rechtvaardigheid heeft vaak betrekking op het gedrag van de koningen van Israël en Juda, wiens toewijding aan rechtvaardigheid en gerechtigheid, of het gebrek daaraan, gevolgen had voor de hele gemeenschap (Houston 2008, 135-160). Een goede koning was verantwoordelijk voor het welzijn van het volk, dat hij bereikte door het koninkrijk te beschermen tegen degenen die het wilden binnenvallen en onderdrukken, door geschikte systemen voor rechtvaardigheid vast te stellen, en door ervoor te zorgen dat deze eerlijk functioneerden. Deze ideale koning is geïnspireerd op de rechtvaardigheid van God: de goddelijke koning, JHWH, houdt zich bezig met rechtvaardigheid en gerechtigheid en, als Gods vertegenwoordiger op aarde, werd van de menselijke koning hetzelfde verwacht (Mein 2010). In een gebed voor de koning geeft de psalmist een goede samenvatting van de koninklijke taak: “Moge hij recht doen aan de zwakken, redding bieden aan de armen, maar de onderdrukker neerslaan” (Ps. 72:4).

Eén van de vroegste uitleggers van de Jesajaanse traditie spreekt vurige hoop uit op een koning van deze aard. De koning die hij zich voorstelt beschrijft hij als volgt: ‘Over de zwakken velst hij een rechtvaardig oordeel, de armen in het land geeft hij een eerlijk vonnis ... Hij draagt gerechtigheid als een gordel om zijn lendenen en trouw als een gordel om zijn heupen’ (Jes. 11:4-5). Elders kijkt dezelfde auteur uit naar een koning die ‘rechtvaardig regeert’ en leiders die ‘leiden volgens het recht’ (Jes. 32:1). Veel van dit soort passages werden door latere generaties opgevat als beschrijvingen van een toekomstige messias, wiens komst een tijdperk van perfecte rechtvaardigheid zou inluiden.

In het hele Oude Testament is het nastreven van rechtvaardigheid een cruciale manier waarmee de koning zijn toewijding aan God laat zien. Zoals de aansporingen van de profeten en de oproepen van de psalmisten impliceren, vervullen menselijke koningen echter niet

altijd de verwachtingen die aan hen worden gesteld. Koningschap wordt in het Oude Testament immers als problematisch gezien, deels omdat de ideeën die menselijke koningen over rechtvaardigheid hebben niet altijd in overeenstemming zijn met Gods ideeën daarover. Wanneer de Israëlieten hun verlangen naar een koning uiten, waarschuwt de profeet Samuël ervoor dat “de rechtvaardigheid van de koning” hemzelf op de eerste plaats zal zetten en dat alle anderen ondergeschikt aan hem zullen zijn. In het belang van de koning zullen de zonen van het volk worden ingelijfd in het leger, en zullen de dochters worden meegenomen voor koninklijke dienst; in het belang van de koning zullen de beste landerijen, de beste wijngaarden, de beste olijfgaarden, het beste van de kuddes en het beste van het vee van het volk allemaal in beslag worden genomen voor eigen gebruik van de koning (1 Sam. 8:9-18). Het resultaat zal een diepgewortelde ongelijkheid zijn die fundamenteel in strijd is met goddelijke rechtvaardigheid.

Deze spanning tussen Gods rechtvaardigheid en de rechtvaardigheid van de koning ligt ten grondslag aan de lange en sombere geschiedenis van Israël en Juda in het land, opgenomen in de boeken Samuël en Koningen. Al ten tijde van de regering van David schieten koninklijke pogingen om Gods rechtvaardigheid te vestigen tekort (Smith 2009). David zet zich in om recht te doen (2 Sam. 8:15) en faalt herhaaldelijk: hij neemt Bathseba bij hem ondanks het feit dat ze al getrouwd is, negeert het seksuele geweld van zijn zoon Amnon tegen zijn dochter Tamar, enzovoorts (Gafney 2017, 203-236). De profeet Natan verwijt David publiekelijk dat hij zijn macht misbruikt, maar het kwaad is al geschied: David stelt een voorbeeld dat zijn zonen en elke koning na hem op een bepaalde manier zullen navolgen (2 Sam. 12). Uiteindelijk leidt het falen van de koningen van Israël en Juda om hun rechtvaardigheid overeen te stemmen met Gods rechtvaardigheid tot de ondergang van de koninkrijken.

Deze zorgen worden door andere profetische stemmen herhaald (Houston 2008, 52-98). Een oogje dichtknijpen voor onrechtvaardigheid omdat het in iemands eigen voordeel is, wordt beschouwd als bijzonder schandelijk: Amos beschuldigt de elite van omkoperij, juridische corruptie, gulzigheid en het frauderen van de armen (Amos 2:6-8;

4:1; 5:10-12; 6:4-6). Op het hoogtepunt van zijn orakels tegen de naties maant hij zijn Israëlitische publiek aan om zonden met betrekking tot sociale rechtvaardigheid op hetzelfde niveau te plaatsen als misdaden die door vreemde naties in de oorlog zijn begaan (Amos 2:6-8; cf. Barton 2003, 77-129). Jesaja ben Amoz veroordeelt de priester en de profeet, die hun verantwoordelijkheden zo negeren dat ze wankelen in hun uitvoering van rechtvaardigheid alsof ze dronkaards zijn (Jes. 28:7). Micha richt zich op de corruptie van juridische procedures en andere vormen van machtsmisbruik, en waarschuwt de leiders van Israël dat hun weigering om rechtvaardigheid in het koninkrijk na te streven zal leiden tot de verwoesting ervan (Micha 3:9, zie ook Micha 2:1-2, 8-9; 3:2-3, 5, 9-11; cf. Coomber 2021). Ezechiël gaat tekeer tegen de prins en priesters van Jeruzalem, die de ideeën over rechtvaardigheid van andere naties hebben overgenomen in plaats van die van God (Ezech. 11:12; zie ook Ezech. 20), terwijl Jeremia de koningen van Juda een harde keuze geeft:

Handhaaf recht en gerechtigheid, red wie beroofd werd uit de handen van zijn onderdrukker, buit vreemdelingen, weduwen en wezen niet uit, pleeg geen geweld tegen hen, vergiet in deze stad geen onschuldig bloed. Nemen jullie dit alles in acht, dan zullen Davids troonopvolgers door de poorten van dit paleis gaan, gezeten op paarden of rijdend op wagens, vergezeld van hun hovelingen en hun volk. Maar als jullie niet naar deze woorden luisteren, dan zweer ik bij mijn eigen naam dat dit paleis in puin zal vallen – spreekt de HEER (Jer. 22:3-5; zie ook Jer. 21:12).

De profeten zien in dat het lot van een natie maar al te vaak in handen van haar leiders ligt. Als zij rechtvaardigheid vestigen – wat blijkt uit de manier waarop ze degenen behandelen die zich aan de andere kant van het machtsspectrum bevinden dan zichzelf – dan zal het koninkrijk bloeien. Als ze dat niet doen, zullen zij de oorzaak zijn van de verwoesting van het land.

Maar de profeten zijn er ook duidelijk over dat rechtvaardigheid niet alleen de verantwoordelijkheid van de leiders van Israël is: het volk is ook verantwoordelijk voor het uitvoeren van Gods rechtvaardigheid. Het falen van het volk zal net zo goed tot rampen en goddelijk oordeel leiden als het falen van zijn koningen. Jeremia, anticiperend op de verwoesting die het Babylonische leger zal aanrichten aan Jeruzalem en

Juda, herleidt de oorzaak van het probleem naar de vastberaden weigering van het volk om Gods rechtvaardigheid te leren; in plaats daarvan misleidt het volk zichzelf met leugens en is het “op eigen voordeel uit” (Jer. 8:4-10). Ezechiël beklaagt dat het hele land “vol bloed” is – dat wil zeggen, vol met gewelddadige perversies van de goddelijke wil (Ezech. 7:23). Alle profeten zijn het erover eens dat rechtvaardigheid een basisvereiste is voor een leven in relatie met God (Amos 5; Micha 6:8; Zach. 7:8-14; 8:14-17). Bovendien zijn de profeten er duidelijk over dat rechtvaardigheid geen abstracte deugd is: rechtvaardigheid vereist concrete actie, vooral ten aanzien van marginale leden van de gemeenschap. Rechtvaardigheid betekent het teweegbrengen van een eerlijk en onpartijdig rechtssysteem (Amos 2:6; 5:12); het vermijden van geweld, zowel letterlijk als maatschappelijk (Micha 3:1-3; Jer. 22:3); en het verwelkomen van de immigrant en degenen met een handicap als volledige en gelijkwaardige leden van het uitverkoren volk (Jes. 56:3-8; cf. Brett 2016; Cuéllar 2008; Strine 2018).

Maar het probleem dat Gods volk faalt te reageren op Gods oproep tot rechtvaardigheid is erg hardnekkig. Wanneer het volk vraagt waarom Jeruzalem nog steeds in puin ligt, tientallen jaren na het gevelde oordeel, wijzen de stemmen van Trito-Jesaja opnieuw op het falen van het volk om rechtvaardigheid na te streven (Jes. 65:1-7). Niet alleen slaagt het volk er niet in rechtvaardig te handelen (Jes. 58) – zonden van nalatigheid – ze streven ook nog eens actief naar slechtheid – zonden van bedrijf: “je lippen spreken leugens, je tong prevelt bedrog...geen rechtszaak wordt eerlijk gevoerd...[ze] spreken bedrieglijke taal” (Jes. 59:3-4). Het sociale verval is alomvattend, en infecteert de leiders van Israël (Jes. 56:10-12) en de gemeenschap als geheel (Jes. 59:12-15).

De profeten klagen er ook over dat het volk wel religieuze handelingen uitvoert en de religieuze rituelen tot in de puntjes volgt, maar – wellicht opzettelijk – de essentie mist van wat het betekent om een volger van God te zijn, namelijk om namens de gemarginaliseerden op te treden ter verdediging van rechtvaardigheid (Jes. 58:3, 13; cf. Manzo 2014). Dit was een aanhoudende profetische aanklacht – en deze resonant zelf vandaag nog, wanneer opzichtige vroomheden verborgen misstanden verdoezelen. Amos maakte duidelijk dat God een afkeer

heeft van offers die worden gebracht in de afwezigheid van rechtvaardigheid en gerechtigheid (Amos 5:21-25; vergelijk Jes. 1:11-17), terwijl Jeremia protesteerde tegen het vertrouwen op religieuze rituelen om onderdrukking en onrecht uit te wissen (Jer. 7). In beide gevallen was het probleem niet de religieuze praktijk als zodanig, maar de mensen die deelnamen aan publieke uitingen van vroomheid zonder enige overeenkomstige inhoud. Echte vroomheid, beweren ze, vereist het actief nastreven van rechtvaardigheid voor alle mensen van Gods volk.

Hoewel het Oude Testament erkent dat de vorm van rechtvaardigheid van situatie tot situatie kan verschillen, is het consistent in zijn boodschap over rechtvaardigheid als kernelement van Gods karakter en over het belang van het prioriteit geven aan het nastreven van rechtvaardigheid in elke gemeenschap die in die God gelooft. De God van het Oude Testament is een God die omziet naar de arme, de dakloze, de mishandelde en de naakte, en Gods volk demonstreert zijn toewijding aan hem door zijn zorg te imiteren, en daarmee de meest belangrijke waarden van Gods karakter aan te nemen. Het bevorderen van onrecht – of slechts het tolereren ervan – komt neer op het afwijzen van God, die uiterst rechtvaardig is. Geen enkel vroom ritueel kan degenen redden die niet bereid zijn om hun levens op Gods rechtvaardigheid te richten (Jes. 1:10-17; 58:1-9; 65:1-16).

Bibliografie

- Barrera, Albino (2021). 'Economics and the Law'. In *Cambridge Companion to Hebrew Bible and Ethics*, geredigeerd door C. L. Crouch. Cambridge: Cambridge University Press. p. 68-81.
- Brett, Mark G. (2016). *Political Trauma and Healing*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Coomber, Matthew J.M. (2021). 'Poverty and Social Justice in Micah'. In *Cambridge Companion to Hebrew Bible and Ethics*, geredigeerd door C. L. Crouch. Cambridge: Cambridge University Press. p. 208-223.
- Crouch, Carly L. & Christopher B. Hays (2022). *Isaiah: An Introduction and Study Guide*. T & T Clark Study Guides to the Old Testament. London: Bloomsbury.
- Crouch, Carly L. & Tarah Van De Wiele (2021). 'Ethics'. In *The Biblical World*, geredigeerd door Katharine Dell. London: Taylor & Francis. p. 797-812.
- Cuéllar, Gregory (2008). *Voices of Marginality: Exile and Return in Second Isaiah 40-55 and the Mexican Immigrant Experience*. New York: Peter Lang.
- Dell, Katharine (2010). 'Does God Behave Unethically in the Book of Job?' In *Ethical and Unethical in the Old Testament: God and Humans in Dialogue*, geredigeerd door Katharine Dell. LHBOTS 528. London: T & T Clark. p. 170-186.
- Gafney, Wilda (2017). *Womanist Midrash: A Reintroduction to the Women of the Torah and the Throne*. Louisville: Westminster John Knox.
- Houston, Walter (2008). *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*. London: T & T Clark.
- Joyce, Paul M. (1989). *Divine Initiative and Human Response in Ezekiel*. JSOTSup 51. Sheffield: JSOT.
- Krašovec, Jože (2022). *God's Righteousness and Justice in the Old Testament*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Manzo, J.L. (2014). Feeding the Poor in Isaiah 58:1-9a: A Call to Justice, Mercy, and True Worship. In: Sheila McGinn, Lai Ling Ngan & Ahida E. Calderón Pilarsk (eds.). *By Bread Alone: The Bible Through the Eyes of the Hungry*, Minneapolis: Fortress. p. 35-50.
- Mein, Andrew (2010). Psalm 101 and the Ethics of Kingship. In: Katharine Dell (ed.). *Ethical and Unethical in the Old Testament: God and Humans in Dialogue* LHBOTS 528. London: T & T Clark. p. 56-70.
- Seow, C.-L. (2021). 'Divine Justice in the Book of Job'. In: Carly L. Crouch (ed.). *The Cambridge Companion to the Hebrew Bible and Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 257-273.
- Smith, Richard G. (2009). *The Fate of Justice and Righteousness during David's Reign: Rereading the Court History and Its Ethics According to 2 Samuel 8:15b-20:26*. LHBOTS 508. New York: T & T Clark.
- Strine, C.A. (2018). Embracing Asylum Seekers and Refugees: Jeremiah 29 as Foundation for a Christian Theology of Migration and Integration. *Political Theology* 19: 478-496.

- West, Traci C. (2016). 'The Prophets and Ethics'. In *The Oxford Handbook of the Prophets*, geredigeerd door Carolyn Sharp. Oxford: Oxford University Press. p. 589-609.
- van Wolde, Ellen (2012). Outcry, Knowledge, and Judgment in Genesis 18-19. In: Diana Lipton (ed.). *Universalism and Particularism at Sodom and Gomorrah: Essays in Memory of Ron Pirson*. AILL 11. Atlanta: Society of Biblical Literature. p. 71-100.